

ГУЛ МАРОСИМЛАРИГА АЛОҚАДОР ЎЗБЕК ХАЛҚ ҚЎШИҚЛАРИНИНГ ИНГЛИЗЧА ТАРЖИМАДА БЕРИЛИШИ

*Касимова Раъно Рахматуллоевна,
БухДУ катта илмий ходим-изланувчиси*

Калит сўзлар: бойчечак маросими, "Қизил гул сайли", "Сайли гули сурх", "Лола сайли", "Сунбула сайли", "Тунафша сайли", ритуал, удум этнографизмлар, қиёсий таржима.

Халқимизнинг энг қадимий маънавий анъаналарини ўзида мужассам этган маросимларнинг бир қисми маълум бир гул турлари (бойчечак, кизил гул, яъни лола, лолақизғалдоқ, сунбула, бинафша кабилар)га алоқадорлиги билан эътиборни тортади. Улар халқимизнинг қадимий тотемистик мифологик тасаввур-тушунчаларини ўзида намоён этиб, аждодларимизнинг гуллар билан боғлиқ эътиқодий қарашларини ўрганишда, улар ҳақида ҳозирги ёшларга маълумот беришда муҳим аҳамият касб этади.

Мамлакатимиз Президенти И.А.Каримовнинг Наврўзи оламини умумхалқ байрами сифатида кенг нишонлаш тўғрисидаги фармони қабул қилингандан бери унинг таркибига кирувчи гул билан алоқадор удумларимизни ҳам тиклашга кенг эътибор берилмоқда. Айниқса, улар билан боғлиқ вербал компонентларнинг бадиияти ва ижро хусусиятларини ўрганишга қизиқиш кучаймоқда.

Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 7 октябрдаги "2010-2020 йилларда номоддий маданий объектларни муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш Давлат дастурини тасдиқлаш тўғрисида"ги қарорига мувофиқ Наврўз таркибига кирувчи гул билан алоқадор "Қизил гул сайли" удуми мамлакатимизнинг турли жойларида кенг қўламда нишонланиши таъминланди.

Таниқли ўзбек фольклоршуноси М.Жўраев "Қизил гул" сайли ҳақида, унинг этнофольклористик таҳлили хусусида бир қатор муҳим илмий-назарий қарашларни илгари сурган [2,13-19; 3,48-

56]. О.Сафаров ва М.Маҳмудовлар [5, 106] ҳам Бухорода анъанавий ўтказиб келинган "Сайли гули сурх" маросимининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида айрим муҳим маълумотларни билдириб ўтишган. 2010 йилда эса Д.Ураева ва Д.Ражабовлар томонидан тўплаб чоп этирилган "Бухор элда гул сайли" китобида илк марта "Қизил гул сайли"да оммавий ижро қилиниб келинган халқ қўшиқлари эълон қилинган [1,127-134]. У ҳақда яна этнографлардан Маҳмуд Сатторнинг "Ўзбек удумлари" [4,28-32], У.Қорабоевнинг "Ўзбекистон байрамлари" китобларида айрим зарур маълумотлар келтирилган.

Аждодларимизнинг табиат, унинг кузда хазон бўлиб, баҳорда қайта уйғониши, биринчи гулнинг униши билан боғлиқ қадимий қарашлари асосида ўтказиб келинган бу удум республикамизнинг Бухоро, Фарғона, Наманган, Чуст туманларида турлича кўриниш касб этади. Шунингдек, улар номланиши жиҳатидан ҳам бир-биридан фарқ қилади. Ҳатто "Қизил гул сайли" маросими қўшиқларининг хорижликлар томонидан инглиз тилига ўгирилиши унга бўлган эътиборнинг янада ортганлигидан далолат беради. Жумладан, америкалик олима Мерилин Питерсеннинг "A Treasury of Uzbek Legends and Lore" китобидаги "Forgotten Traditions" ("Унутилган анъаналар") номли бобда шу маросим ҳақида фикр юритилиб, олима томонидан мазкур удумнинг ўтказилиши инглиз тилида изоҳлаб ўтилган ҳамда удумга алоқадор халқ қўшиқлари инглизчага таржима қилинган.

Китобда "Қизил гул сайли"нинг ўзига хос томонлари, у орқали

халқимизнинг моддий ва маънавий маданияти, ақлу заковати, меҳнатсеварлик, фазилати ёрқин намоён бўлиши баён этилган. Бунда таржимоннинг: *"The restoration of the traditions and holidays, which were practiced and appreciated for many centuries, and which had a great educational significance, will be a balm to the stifled and stricken hearts of the people who have suffered oppression for many years in this ancient land"*, яъни *"Асрлар давомида нишонланиб, қадрланиб келинган ва ўзига хос таълимий аҳамиятга эга бўлган анъаналар ва миллий қадриятлар ситам кўрган қадимий диёр аҳлининг юрагига малҳам бўлди"*, -деб ёзиши алоҳида таҳсинга сазовор.

Бойчечак маросими қиш ва баҳор фаслларида ўзаро алмашишини ўзида ифодалаб, Наврўз келгунча ўтказилса, Қизил гул сайли Наврўз байрамидан кейин, март ойининг охирида, лола ва лолақизғалдоқ каби қизил тусли гуллар очилган пайтда ўтказилган. У бир ҳафтадан бир ойгача давом этган. Наврўзда унвучи бу гуллар табиатнинг мўъжизаси сифатида алоҳида эъзозланган. Уларни мадҳ этувчи, олқишловчи кўшиқлар ҳам яратилган.

Қизил гул сайлининг Наврўз билан боғланиши бежиз эмас. Чунки унинг қадимий асослари баҳорий тенгқунликни, эзгуликнинг ёвуз кучлар устидан ғалаба қилган кунини байрам қилиш анъанаси билан бевосита боғлиқдир. Таниқли фольклоршунос М.Жўраевнинг фикрича, бу анъанавий халқ сайлининг келиб чиқиш тарихи қадимги Хоразм маданиятининг шаклланишида муҳим роль ўйнаган *"Авесто"* мифологияси билан боғлиқ. Бу алоқадорликни исботлайдиган муҳим деталлардан бири мазкур сайл ўтказилган жойнинг номи, яъни Баворис бобо некронимидир. Бу мазор номини англатувчи некронимнинг келиб чиқиши эса *"Авесто"*даги мифологик персонажлардан бири - Ажидаҳака ва у

хукм сурган афсонавий юрт номи -Баврига алоқадор [2, 13-19].

Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги қошидаги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий'-методик марказининг экспертлари ва ташкилий ишчи гуруҳлари томонидан 2012 йил апрель ойида Фарғона водийсига уюштирилган экспедиция натижасида мазкур марказ ҳамда ЮНЕСКО ишлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий комиссияси ҳамкорлигида тайёрланган *"Intangible Cultural Heritage Elements of Ferghana Valley"* (*Фарғона водийсининг номоддий маданий мероси намуналари*) китобида яна бир гул сайли удуми ҳақида маълумот берилган. Унда таъкидланишича, Фарғона водийсининг Олтиариқ туманида жойлашган *"Дўсти худо"* мазорида ҳар йили Арғувонгул сайли анъанавий тарзда ўтказилиб келинган. Маҳаллий халқ тилида у *"Гули арғувон"* деб аталган [8,58-59].

Китобда бу маросим апрель ойининг биринчи ярмида уч кунгача очилиб турадиган бутасимон ўсимлик - арғувонгул очилган пайтда ўтказилиши ва у Ўзбекистоннинг бошқа ҳудудларида ўтказиладиган *"Қизил гул"*, *"Гули сурх"*, *"Лола сайли"*, *"Сунбула сайли"*, *"Тунафша сайли"* сингари анъанавий гул сайллари тизимига мансуб қадимий тақвимий маросим ҳисобланиши ҳақида маълумот берилган.

Фарғона водийсининг Чуст туманида май ойида нишонланадиган Сунбул сайли ҳам ана шундай маросимлар сирасига киради. Унга, асосан, XX асрнинг 80-йилларидан бошлаб алоҳида эътибор қаратилган.

"Intangible Cultural Heritage Elements of Ferghana Valley" китоби ҳам ўзбек, ҳам инглиз тилларида чоп этилган бўлиб, унда ўзбекча маълумотларнинг, ўзбек маросимлари ва ритуллари билан боғлиқ этнографизмларнинг инглиз тилида ёритилиши хорижликларда бу маросимлар ҳақида тасаввур ва қизиқиш

уйғотишда муҳим аҳамият касб этиши табиий.

"The holiday is connected with the blossoming of arghuvon flowers in early April, which grow in front of the mausoleum in the graveyard and stay in bloom for three days. While this event is not celebrated in other parts of the republic, similar events have found the way onto traditional calendars in different regions with such names as *Qizil Gul or Gull Surkh* (Red Flower), *Lola Sayli* (Tulip Festivity), *Sunbul Sayli* (Hyacinth Festivity), and *Gunafsha Sayli* (Viola Festivity). Because farming has been central to Uzbek culture since ancient times, many traditions are related to praising natural plants and nature itself, - дея маълумот келтирилган китобда [9, 20-21].

Инглиз тилидаги бу матнда гул номларининг қавс ичида асл ҳолатда берилиши уларнинг ҳар бири Ўзбекистон флорасида ўз ўрнига эгалигини англата олса-да, бироқ ҳар қайсисининг ўзига хос кўринишга эгалигини тўлиқ тасвирлай олмайди. Уларни кўрган инсонгина тасаввурга эга бўла олади. Шунинг учун таржима жараёнида бу гулларнинг кўринишига ҳам изоҳ бериб ўтилса, мақсадга мувофиқ бўларди. Масалан, сунбула ҳақида унинг пиёзгуллилар оиласига мансублиги, лола баргига ўхшаш узун баргли ўтсимон декоратив ўсимлик эканлиги, ғуж бўлиб очиладиган хушбўй, чиройли бу гул [6,84] турли рангларда бўлишини айтиб ўтиш мумкин эди. Ёки арғувонгулнинг арғувон, яъни тўқ қизил тусли гул эканлиги билдирилиши мумкин.

Гул байрамларида айнан қизил рангли гулларнинг қадрланиши бежиз эмас. Халқнинг эътиқодига биноан, улар ўлиб-тирилувчи табиат рамзи, ўтган йилда вафот этган аждодларнинг тупроққа сингган қони тимсоли ҳисобланади. Шунинг учун "Қизил гул" сайлини, асосан, зиёратгоҳларда ёки унга яқин жойларда ўтказганлар. Айталик, Бухорода бу маросим, асосан, Баҳоуддин Балогардон зиёратгоҳида ташкил этилган. Бунга, бизнингча, гул билан боғлиқ

эътиқодий қарашларнинг илдизи бир томондан, "аждодлар култи" тушунчаси билан боғланиши сабабдир. Сайл термаларида шаҳар аҳолисининг ўша кунларда Намозгоҳ майдонидан то Ширбудуну Баҳоуддингача сайлга чиқиши ҳақида маълумот берилади:

Ширбудунда мажнунтол,
Мажнунтолга пайванд сол.
Сайлга келган қизларнинг
Сулувини танлаб ол [1,27].

Бухорода қадим замонлардан "*Қизил гул*" сайли нишонланган.. "Сайли гули сурх" маросимининг ўз тартиб-қоидалари бўлган. Ҳар бир иштирокчи унинг тартиб-қоидаларини ҳурмат қилиши шарт ҳисобланган. Акс ҳолда, тартибни бузганлар сайлдан четлатилган. Унда халқ ҳунармандлари ўз маҳоратларини намоиш этишган. Балоғат ёшидаги йигит-қизлар олма отиш, гул узатиш, анор отиш каби ўйинларни ўйнашган. Янги келинчаклар келин салом қўшиқлари остида одамларга таъзим қилишган. Ёшлар учун бу сайл ҳақиқий севги, дил изҳори қилиш байрамига айланган. Йигитлар қизларга ўз севгисини билдириш учун майиз, ҳолва, хўрозқанд каби ширинликлар тортиқ қилишган. Агар қиз рози бўлса, у ҳам ширинлик тортиқ қилган йигитга жавобан ё ширинлик, ё ўзи тиккан дастармолми, белбоғми берган. Бундай ошкорасиз, ҳаёли дил изҳори ўзбек қиз-йигитларининг уятчан ва андишалилигидан далолат беришини Мерилин Питерсен алоҳида эътироф этиб ўтади.

Бухорода минора,
With a tower in Bukhara,
Шофирконда чикора.
In Shafrikon what will I do.
Гул сайлига борганда,
When I go to the flower feast,
Севиклим кўрсам зора.
I hope to see my love so true.
Анори дона-дона,
Like the seeds of the pomegranate,
Ишқингда мен девона.

With your love I'm dizzy.

Гул сайлига келганда,

When you come to the flower feast,

Қилма мени бегона.

Don't make a stranger out of me [10,128].

Маросим Ўзбекистоннинг турли ҳудудларида, зиёратгоҳларда ўтказилиши билан умумийлик касб этса-да, унинг ўтказилиш тартиби, удумлари фарқ қилади. Бухорода Гул сайли қиз-йигитларнинг, хунармандларнинг байрами ҳисобланиб, унда ҳамма: эркаклар, аёллар, қиз-жувонлар, йигитлар иштирок этишган. Фарғона водийсининг Олтиариқ туманида бу маросим аёллар томонидан ўтказилиши, унда Аҳмад Яссавий ҳикматлари, Ҳувайдо ғазаллари ҳамда панд-насиҳат мазмунидаги шеърлар айтилиши, тўкма - ҳар ким уйдан олиб келган нарсалардан чўзма-чалпак, шўрва, ош тайёрланиши билан фарқланади. Чуст туманида ўтказиладиган Сунбула сайлида иштирокчилар, асосан, хунармандлар, ёш йигит-қизларни ташкил этиши, турли байрам таомлари пиширилиб истеъмол қилиниши, касб-корларга барака сўралиши жиҳатидан Бухорода нишонланадиган Гул сайлига ўхшаб кетади.

Мерилин Питерсен таржималарида таржимоннинг маҳорати, таржима санъатидан хабардорлиги, ўзбек халқи менталитетидан бохабарлиги сезилиб туради. Зеро, у келтирган ҳар бир маълумотда этнографизмларнинг айнан сақлангани кузатилади. Олима бухоролик тарихчи Суннатилло Наимов ҳамда Нусратилло Наимовларнинг Гул сайли ҳақидаги болалик хотираларини баён этаётиб, чодир, шойи, атлас, халиса, мошоба, кочи, шовла, шинни, новвот ва холва каби этнографизмларни айнан, асл ҳолида сақлаган ва уларга изоҳ беришга уринган: "On one side were the apricot trees blooming with beautiful flowers, and in each corner of the garden a *chodir* was built. The cheerful voices of boys and girls, the sound of toys, and the voices of the

mullahs' incantations, created a festive atmosphere. The people who made *shot* and *atlas*, potters, carpet makers, and the people who made the national sweets performed their skills. Until evening we moved from one *chodir* to another and sat among my father's relatives. We ate delicious food, such as *halisa*, *moshoba*, *kochi*, and *shovla*. We drank a lot of soft , drinks, such as *shim* made from mulberries, and sometimes mixed it with tea. Then we filled our pouches with *novvot* and *holva*, and returned to our home in high spirits" [10,129].

Таржимоннинг китобида чодир - a small pavillion; шойи - material made of silk; атлас - silk material, Khan Atlas is multi-colored; ҳалим - mutton cooked with wheat; кочи - a food made corn flower; шовла - a rice dish sometimes made with pumpkin; шинни - the nectar of the mulberry; новвот - an amber colored hard sugar candy; холва - a candy made with sugar and flour, may be colored red, different kinds of candy тарзида берилиб, китобхонни ўзбек тилида учрайдиган бу сўзлар билан таништиришга ҳаракат қилингани кузатилади.

Бухорода "Гули сурх" сайлида худди тўй тантаналаридаги каби келинларга бағишланган "Хуш келибсиз", "Ёр-ёр", "Келин салом" кўшиқлари куйланган. М.Питерсен ана шундай кўшиқларни ҳам инглиз тилига ўгирган.

Қоши камон хуш келибсиз

Welcome, the girl with the brows arching.

Кўзи мунчоқ хуш келибсиз

Welcome the girl with black eyes beguiling

Лаби хандон хуш келибсиз

Welcome the girl with lips laughing.

Тиши маржон хуш келибсиз

Welcome the girl with pearly teeth smiling.

Офатижон хуш келибсиз

Welcome the girl with charm so fair.

Сочи сунбул хуш келибсиз

Welcome the girl with long hair.

Ўзи бир гул хуш келибсиз

Welcome the girl, like a flower rare [10,130].

Қизил гул сайлида ҳатто никоҳ тўйида келинни кувъникига кузатиб

боришда куйланадиган ёр-ёр кўшиқлари
ҳам куйланган:

Бизлар келдик йироқдан, ёр-ёр-ёроғе,
Юрак ўртар фироқдан, ёр-ёр-ёроғе,
Доира-думбак овози, ёр-ёр-ёроғе,
Хўжайижаҳон ёқдан, ёр-ёр-ёроғе.

We came to you from a far away land,
yor yor yoroni.

Our hearts are stung from parting, yor
yor yoroni.

The sound of the drum and band, yor
yor yoroni.

From the sight of Hojaijahon yor, yor,
yoroni [10,130].

Мазкур икки кўшиқнинг ўзбек ва
инглиз тилидаги ўгирмалари
солиштирилганда, "хуш келибсиз" ва "ёр-
ёр-ёроғе" сўзларининг транслитерация
усулида берилгани ҳамда ушбу
этнографизмларнинг мисраларда
жойлашишига кўра таҳлил қилинганда эса
ўзбек тилидаги бадий ифода
воситасининг, яъни радифнинг инглиз
тилидаги бошқа бир ифода воситасига,
яъни такрорнинг анафора турига кўчгани
намоён бўлади.

Қизил гул сайли давомида,
шунингдек, ўтганларни ёд этиш, етим-
есирларга ғамхўрлик қилиш, ёшларга
хушмуомала, ҳақиқатгўй бўлишни
ўргатиш, курашчилар ва хунармандларни
хурмат қилиш туркумидаги кўшиқлар
куйланган. Уларнинг намуналари ҳам
М.Питерсен томонидан инглиз тилига
таржима қилинган:

Чалинмоқда ногора

The *Noghora* is sounding,

Тандирларда зоғора

Bread is in the *tandir* baking.

Полвонлар курашмоқда

The athletes are wrestling.

Бизники ютса зора.

That ours will win, a bet we're making.

Ҳадисларда ўқилсин

Read it in the *Hadithes*.

Шодон ғазал тўқилсин

We compose poems of good cheer.

Гул сайлига келганда

When we come to the holiday of flowers,
Ғаму андух тўқилсин.

Let all our sorrows disappear [10,132].

Назмий таржимада олима ногора,
тандир, хадис этнографизмларини
аслиятдагидек сақлаб, ўзбек тилидаги **а-а-
б-а** қофияли мисраларни инглиз тилида **а-
а-а-а; а-б-а-б** қофияли сўзлар орқали
ифодалашга муваффақ бўлган. Бироқ
таржимада зоғорани умумий ном билан
bread деб бергани аёнлашади. Аслида,
зоғора нон турларидан бири бўлиб, асосан,
маккажўхори ёки оқ жўхори унидан
ёпилган [6, 310] нондир. У бугдой унидан
ёпиладиган нонлардан таъми билан
фарқланади.

Бу байрам халқни ҳамжиҳатликка,
тинч-тотув ва аҳил-иноқ бўлиб яшашга
даъват этгани билан ҳам кадрлидир.
Гул сайлларида халқнинг турфа сеvimли
таомлари тайёрланган. Ҳатто халқ
томонидан уларнинг таърифи келтирилган
кўшиқлар ҳам яратилган. Қуйидаги
кўшиқда ҳар бир таомнинг халқ тилидаги
сифати акс этган:

Кочи - полвонларнинг оши,

Kochi - is the food of wrestlers,

Мошоба - эшонларнинг оши,

Moshoba - the food of the mullah,

Ҳалиса - ҳалолларнинг оши,

Halisa - the food of honest folk,

Шўла - шодмонларнинг оши,

The food of happiness is Shula.

Ҳалим - ҳакимларнинг оши,

Halim - is the food of leaders,

Пиёба - етимларнинг оши,

Pioba - the food **orphans**,

Софи - султонларнинг оши,

Sofi osh - is the food of sultans,

Кабоб - хонларнинг оши.

Kabob - is the food of all the Khans

[10,133].

Умуман олганда, гул билан
алоқадор "*Қизил гул сайли*" удуми
халқимизнинг қадимий эътиқодий
қарашларини, гул билан боғлиқ
мифологик тасаввур-тушунчаларини
ўзида ифода этади. Худудларнинг

географик жойлашувига кўра, бу удум турлича ном олган ҳамда турли кўринишлардаги ўзига хос ритуаллари билан фарқ қилади. Шунингдек, удумга хос айрим маълумотлар, қўшиқларнинг

инглиз тилига таржима қилиниб, чоп этилгани Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятида тобора танилиб бораётганидан далолат беради.

Адабиётлар

1. Бухор элда гул сайли. Бухоро халқ қўшиқлари ва термалари. Тўплаб нашрга тайёрловчи ва кириш сўз муаллифлари: Ураева Д., Ражабов Д. - Т.: Мухаррир, 2010.-190 б.
2. Жўраев М. "Қизил гул" сайлининг этнофольклористик таҳлилига доир. –Ўзбек тили ва адабиёти. -Тошкент. -2003. -№ 4. — Б. 13-19.
3. Жўраев М. Наврўз байрами. - Т.: Фан, 2009. - 230 б.
4. Маҳмуд Саттор.Ўзбек удумлари. - Т.: Фан, 1993. - 220 б.
5. Сафаров О., Маҳмудов М. Оила маънавияти. - Т.: Маънавият, 1998. -110 б.
- 6.Ўзбек тилининг изоҳли луғати.1-жилд. З.М.Маъруфов таҳрири остида. - М.: Русский язык, 1981. - 632 б.; 2-жилд. - 717 б.
7. Қорабоев У. Ўзбекистон байрамлари. - Т.: Ўқитувчи, 1991. - 190 б.
8. Farg'ona vodiysining nomoddiy madaniy merosi namunalari, 2012. - 40 b.
9. Intangible Cultural Heritage Elements of Ferghana Valley, 2012. - 40 p.
10. Petersen M. A Treasury of Uzbek Legends and Lore. - Т.: Qatortol-kamolot.2000.- 180 p.

Касимова Р. Узбекские традиционные песни, связанные с ритуалами цветов и их перевод на английский язык. В статье посредством сопоставления анализированы английские переводы и выражение этнографизмов в узбекских обрядах и песнях, связанные с цветами. В исследовании темы применялись сопоставительный и описательный методы исследованию.

Kasimava R. Conveying Uzbek traditional songs, connected with flower traditions, in to English. English translations and use of ethnographisms in Uzbek rituals and songs connected with flowers are comparatively analyzed in the article. The theme is analyzed in comparative analytical and descriptive method.